

7. Трофимова Е.И. О концептуальных понятиях и терминах в гендерных исследованиях и феминистской теории // Женщина в российском обществе. – 2000. – № 4. – С. 32-39.

SUMMARY

The article deals with the notion of «gender» and feature of functioning of adjacent terminological units. The author investigates an base scientific works on the given problem. The directions of research gender linguistics and most perspective directions of study of man's and female speech are designated.

Юлія Жарікова

БІНАРНА ОПОЗИЦІЯ *ЧОЛОВІК / ЖІНКА* У РУМЕЙСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

У статті розглянуто гендерний аспект фразеологічних одиниць, представлений опозицією чоловік/жінка, а також їхні семантичні характеристики та місце у мовній картині світу румейв і балканських греків.

Останнім часом простежується тенденція до появи нових досліджень, які враховують найновіші здобутки таких наук, як соціолінгвістика, етнолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітологія та ін. Об'єднуючою ланкою для них є об'єкт дослідження, а саме людина. У межах антропоцентричної парадигми, яка є визначальною в останні десятиріччя, оформлюється нова галузь мовознавства – гендерна лінгвістика, яка розглядає різноманітні лінгвістичні аспекти, пов'язані з осмисленням положення жінок та чоловіків в соціумі та гендерні стереотипи, які відображаються в семантиці мовних одиниць.

Започаткували дослідження гендерного аспекту у лінгвістиці зарубіжні вчені (Дж. Корбет, С. МакКоннел-Джінет, А. Лівія, Л. Чемберлен, Ш. Саймон, Р. Лакофф, П. Еккерт та ін.), але останнім часом з'являються праці вітчизняних дослідників, які присвячені проблемі гендеру (О.О. Картушина, О.А. Васькова, І.В. Зикова, А.М. Емірова, Л.А. Місієва, О.Б. Смирнова, С.О. Швачко та ін.).

Термін «гендер» почали застосовувати для позначення нових стратегій світового регулювання соціо-статевих відносин у суспільстві. У найширшому розумінні гендер можна визначити так: *гендер* – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя і способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [3, с.11].

У лінгвістиці поняття «гендер» співвідноситься з конструйованими у мові та закріпленими у свідомості її носіїв образами, якими та характеристиками поведінки, а також з сукупністю атрибутів, що приписуються чоловікам та жінкам у певному соціокультурному суспільстві [1, с.7].

Інтерес до вивчення гендерних аспектів мови зумовлений, по-перше, посиленням феміністського руху, а по-друге, загальною тенденцією лінгвістичних наук до вивчення соціальних умов, за яких відбувається комунікація.

Опозиція *чоловік / жінка (жіноче / чоловіче, маскулінне / фемінне)* найкраще репрезентується у фразеологічних та паремійних одиницях мови, які є носіями історичного досвіду та культурного коду суспільства.

Увага до даної проблематики обумовлена невичерпною можливістю фразеологічного фонду зберігати і передавати інформаційні матриці, концентровано виражати особливості й світовідчуття носіїв мови й виявляти національну своєрідність комунікативної поведінки народу [2, с.133].

Мета статті полягає у тому, щоб виявити основні значення концептів «чоловік» та «жінка» та зафіксувати семантичні характеристики, властиві образам чоловіка та жінки.

Завданням пропонованої розвідки є реконструювання гендерного стереотипу «чоловік» / «жінка» у значенні «особа чоловічої / жіночої статі; протилежне *жінка / чоловік*», а також у значенні «чоловік / дружина». Статусно-рольові та інші маскулінні та фемінні імена не були предметом аналізу, хоча сукупність усіх імен і становить концепти «чоловік» та «жінка», реконструювання яких на матеріалі фразеології виходить за межі однієї статті.

Актуальність зумовлюється тим, що досі немає жодного дослідження фразеологічних одиниць (далі ФО), які репрезентують концепти «чоловік» та «жінка» як складової концепту «людина» у румейській та новогрецькій мовних картинах світу.

На думку О.С. Фоменко «у фразеології відбиті асиметрії мовної системи, глибинні гендерні стереотипи. Саме фразеологія нав'язує носіям мови готові матриці для оцінювання жіночих та чоловічих якостей і саме в ній відбитий досвід патріархального суспільства, яке упосліджує жінку й відводить їй другорядні ролі. Підбір прислів'їв і приказок, які характеризують жінку нерозумною, недалекою, безпорадною, які негативно оцінюють жіночі якості, що їх маркують як позитивні стосовно чоловічої статі, можна знайти в кожному фразеологічному словнику» [3, с.455].

Та сама картина простежується у румейській та новогрецькій мовах. Більшість фразеологізмів мають негативну оцінку. Напр., *аныфту ката* – про жінку, яка не доглядає за собою, *крыю фидь* – холодна, відлюдкувата, фригідна, *сикусын ту радъ тс* – про похитливу жінку. Цікавим є той факт, що майже усі проаналізовані фразеологічні одиниці румейської мови на позначення концепту «жінка» є компаративними. Наприклад, *ама хно* – товста, незграбна, *катъыт ама буфус* – похмура, *ама супа* – тупа, *ама япалах / курушафла* – балакуча, *ама ялумана* – з неохайною зачіскою, з волоссям, яке стирчить, *ама врахня* – неохайна. Однак, існують фразеологізми з позитивною оцінкою, такі як, *ты эн ама визвирина* – спритна, *ама мильш* – трудяща, *ама сьтъа* – заповзятлива, винахідлива, *ян чичакиц* – дуже гарна, *ту просуп тс эн ян ту милу* – рум'яна, кров з молоком, *ама хапахыц* – миловидна, з круглим обличчям. Також з позитивною оцінкою, але з негативною конотацією – *мугал путана* (букв. велика повія) – про жінку, яка все знає, *стываро инэка* (букв. мощна, чоловікоподібна жінка) – повнотіла, пухка жінка.

Фразеологічних одиниць, що характеризують чоловіка, вдалось знайти небагато: 1) негативна характеристика: *ян ту мушумлу / мамтару* – безхарактерний, безвільний, *ян ту харанджих* –

негарний, недоглянутий; 2) позитивна характеристика: *αμα παλκαρς* – хоробрий, мужній, *επι φλυορϋτκα ιηζρα* – майстер.

У новогрецькій мові тенденція до пейоративного сприйняття жінки помітна ще більш ніж у румейській. Напр., *απ'έξω κούκλα και από μέσα πανούκλα* – про жінку, яка має яскраву зовнішність, але нестерпний характер, *παίζει ακόμα με τις κούκλες* – про жінку, яка ще не подорослішала, несерйозну, *τον έχει δεμένο στην καλτσοδέτα της* – про жінку, яка робить чоловіка залежним від неї, *μένω στο ράφι* – стара діва та ін. Можливо, це пояснюється тим, що упродовж майже 400 років Греція перебувала під впливом ідей мусульманського світу, де, як відомо, жінкам було відведене другорядне місце. Більш того, жінка сприймалась як нижча істота, здатна тільки для народження дітей та продовження роду. Про участь жінки у громадському житті суспільства та країни мова взагалі не йшла. Звісно, це залишило відбиток і у фразеологізмах, напр., *δευτερο φύλο* – букв. «друга стать», *ασθενές φύλο* – букв. «хвора стать», вживається для позначення нижчого положення жінок у порівнянні з чоловіками. Однак, фразеологічних одиниць, які б характеризували чоловіка, нам вдалось знайти лише декілька: *δημόσιος άντρας* – політик або воєннослужбовець з високим соціальним статусом, *κάνω καμάκι* – про чоловіків, які постійно залицяються до жінок, *ελεύθερο (άπιαστο) πουλί* – про вільного, неодруженого чоловіка.

Також слід звернути увагу на те, що як у румейській, так і у новогрецькій мовах існує ряд фразеологізмів, які позначають фізіологічний стан, властивий тільки жінкам, а саме вагітність. Всі вони позначають одне й те саме – *бути вагітною* та *народжувати*, але відрізняються експресивно-емоційною забарвленістю. Наприклад, у румейській мові – *ты эн су страта, ту тлыя эсусын сту мты-ц, ифырын пис т пудъэя тс, фэру мкро; είναι με την κοιλιά στα δόντια, είμαι σε ενδιαφέρουσα κατάσταση, φέρνω στο κόσμο, το 'κανε σαν τ'αυγό* – у новогрецькій.

Беззаперечним є той факт, що упродовж усього існування людства, існувала проблема першенства чоловіка чи жінки. Відомо, що у продавні часи суспільство було матриархальним. Це пов'язано з язичеськими культурами, коли жінки були символами плодючості. У стародавній Греції значним вважався культ богині Гери. Багато видатних полководців, володарів країн будували величезні розкішні храми на її честь. З прийняттям християнства ситуація змінюється. Перша жінка, Єва, створена з ребра Адама, а не навпаки. Християнська віра закликає жінку бути покірливою, лагідною, поблажливою, слухняною, неговорливою, усіляко підтримувати чоловіка у всіх його починаннях.

В. Суковата зазначає, що «релігійні й теологічні тексти написані авторами-чоловіками, природно відбивають і містять чоловічі погляди на відносини людини з Богом і на місце жінки в структурі духовності. У семіотиці релігійних текстів Жіноче зазвичай виступає не як визначення статі, а як визначення статусу: бути «жінкою» – це значить займати субординоване (підлегле) і вторинне місце в ієрархії створення й збереження духовних цінностей та легітимності релігійного досвіду» [3, с.384].

Згідно зі всіма цими канонами, жінка повинна сидіти дома, народжувати дітей та займатися домашніми справами. Найбільш яскраво це простежується у паремійних одиницях румейської мови. У румейській свідомості жінка обов'язково має бути одруженою та мати дітей, інакше вона вважається майже неповноцінною. Дівчина зображується прагнучею вийти заміж. Напр., *Дъайн кошкнун на фер ки ати ас тун андра кзен – Пішла за ситом та й там і одружилася; Ту куриц ту ти кзен ас тон андра, ато эн хулчарку – Дівчина, яка не виходить заміж, завжди зла; Эн лафро на стькс т вруши, пара на стькс ту куриц, ту ирев на вген ас тун андра – Легше зупинити дощ, ніж дівчину, яка хоче одружитись; Т инэка то теи мкра, ато ти ксер педъы поня – Жінка, яка не має дітей, не розуміє дитячого болю; То исан то тен ас т страта, ти кримшикит – Жінка, яка не вагітна, вже не народить; Ту куриц мяз ама акуфту харпуз – Незаміжня дівчина схожа на нерозрізаний гарбуз.*

У румеїв хороша жінка є берегинею домашнього вогнища, вона асоціюється з домом, господарством. Напр., *То кало т инэка – фолэя плэгн. То анунысто т инэка – то эи-с па хан – Хороша жінка – гніздо в'є, а бездумна й те, що є руйнує; Ас то кало т инэка пас то шон-па то лапач враз – У хорошої жінки і на снігу казан кипить. А без господині дім вважається порожнім, Ациму лахарды ама тылага н клысия дъихос папа – Дім без господині як церква без попа; Ту спит дъихос сурбаджава мяз нэромлар дъихос нэро – Дім без господині як водяний млин без води.*

Наступна група паремій пов'язана з позитивними та негативними якостями жінки. Зазвичай ці паремії мають форму наставляння: *Тен ту куриц ато кало, ту эи мурфия. Ту куриц ато эн кало, ту эи цифло кардъыя – Не та дівчина гарна, яка красива, а та, яка має ніжне серце; Т инэка омурфу эн, лыгу ан та здышен – Та жінка красива, яка не дуже говорлива; Аты тен омурфус, тыс эн ханья. Аты эн омурфус, тыс эи цифло кардъыя – Не та красива, що красуня, а та, яка добротою славиться.*

Очевидно, що всі вищенаведені якості простежуються і у фразеології новогрецької мови. Наприклад, *Καλλίό κακοπατρεμένη παρά ανύπατρη – Краще невдало одружитися, ніж не одружитися взагалі. Η καλή νοικοκυρά είναι δούλα και κυρά – Добра господарка – рабіня та пані. Της κακής κοράς και τα μαλλιά της φταίγουν – Поганій господарці і волосся заважає та ін. Але, на відміну від румейської мови, у новогрецькій існує набагато більше фразеологічних одиниць, що вихваляють жінку. Вочевидь, ці ФО з'явилися під впливом феміністського руху, який значно розповсюдився на території Грецької республіки за останні десятиріччя. А румейська мова, яка фактично упродовж багатьох років була безписемною, і носіями якої сьогодні здебільшого є люди похилого віку, не має динаміки до утворення нових структур, у тому числі і паремійних одиниць.*

В обох мовах підкреслюється виключна взаємозалежність чоловіка від жінки та навпаки. Напр., рум. *Инэка дъихос андра, ама млар дъихос ханатя. Андра дъихос инэка, ама алгу дъихос ханяр – Жінка без чоловіка як млин без крил. Чоловік без жінки як кінь без узди. Андра эн фтял. Т инэка эн гула – Чоловік – голова, жінка – шия. Андра ки инэка хавгвлэвны, ама кас эна паploма нефтны – Чоловік з жінкою сваряться, але однією ковдрою укриваються; новогр. Η γυναίκα είναι λίκνυ, ο άντρας*

ποτάμι – Жінка – це озеро, а чоловік – річка. Γυναίκα που σκέφτεται μόνη, κακά σκέφτεται – Жінка, яка думає сама, погано думає. Ο άνδρας είναι δύναμη, γυναίκα ομορφιά – Чоловік – це сила, жінка – це краса.

Паремій, які характеризують чоловіка, і в румейській, і в новогрецькій мовах небагато: рум. *Дъыхос ту н сурбаджи ту спит клэй – Без господаря дім плаче. Ту спатъыс, и инэка-с ки т алгу-с, нами та стыхис-с канына-па – Меча, коня та жінку не заповідай нікому;* новогр. *Αντρας θεωριακός και σώβρακα σχισμένα – про чоловіків, що не відрізняються завзятістю та самовладанням. Γυναίκα, ντουφέκι, φακός και ομπρέλα δε δανείζονται – Жінку, зброю, ліхтар та парасольку не заповідай нікому.*

Отже, проаналізувавши фразеологічні та паремійні одиниці як першорядні елементи мовної картини світу, погоджуємося з думкою О.О. Тараненка, який вважає, що у народній фразеології та пареміології на теми родинних стосунків, побутової поведінки, інтелектуальних та моральних рис людини образ жінки маркований переважно негативно або прийнамні зі зверхньо-поблажливими та іронічними конотаціями, що відзначається у відповідних досить численних дослідженнях на матеріалі різних мов (акцентуються такі ознаки, як непостійність, нещирість, сварливість, упертість, подружня невірність, яка жінці, на відміну від чоловіка, жодним чином не прощається, нижчий, ніж у чоловіка, інтелектуальний потенціал, який, однак, може певною мірою компенсуватися хитрістю та особливим чуттям, надмірна балакучість, надмірна увага до своєї зовнішності, марнотратство; соціальна діяльність жінки обмежується сферою побуту), рідше – без прямої емоційної оцінки, але з акцентуванням її як члена сім'ї, який не має самодостатньої цінності й повинен лише доповнювати чоловіка, будучи залежним від нього, якого слід наставляти і т.ін. [4, с.15].

Слід зауважити, що дослідження гендерних стереотипів, які зафіксовані у фразеології румейської та новогрецької мов, не обмежуються лише порушеними у пропонованій розвідці проблемами, адже коло невирішених питань значно ширше. Гендерно маркована фразеологія цих мов є значущим фрагментом концептуального поля «людина», яке є базовим компонентом усієї фразеології взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Картушина Е.А. Тендерные аспекты фразеологии в массовой коммуникации : автореф. дис. на соискание наук, степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.А. Картушина. – Ижевск, 2003. – 21 с.
2. Кобякова І.А. Лінгвокомунікативні аспекти гендерних конструктів (в англійських фразеологізмах) / І.А. Кобякова, А.В. Гема // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2007. – № 2. – С. 133 – 138.
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / [ред. колегія: В.П. Агеева, Л.С. Кобелянська, М.М. Скорик]. – К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
4. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний тендерний рух / О.О. Тараненко // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 4 – 25.

SUMMARY

A gender aspect of phraselogical units represented with the opposition *man/woman* as well their semantic characteristics and place in the lingual pattern of the world in the Rumei and the Balkan Greek have been investigated.